

ייצוג האזרחים הערבים במערכת השכלה גבוהה

2008

יאסר עואד

מעריך השכלה גבוהה בישראל, בהתאם לנתוני מלי"ג (מועצה להשכלה גבוהה), כולל 65 מוסדות להשכלה גבוהה: מהם 8 אוניברסיטאות, 26 מכללות אקדמאיות, לחינוך והכשרת מורים, מתוקצבות ועוד 31 מכללות אקדמאיות (למדעי רוח, חברה, טבע ומקצועות חופשיים) לא מתוקצבות. לוח 1 מראה שסה"כ סטודנטים שלמדו במערכת להשכלה גבוהה בשנת 2007/08 כ- 268,310 סטודנטים בכל התארים, מהם 26,938 סטודנטים ערבים פלסטינים. בעשרים השנים האחרונות חלה עלייה מרשימה באחוז בוגרי י"ב מהאוכלוסייה הערבית הפלסטינית שפונים להשכלה גבוהה, העלייה התגברה במיוחד בסוף שנות התשעים לוח 1 מצביע על כך ש-39.0% מהסטודנטים לומדים במגוון המכללות השונות והשאר במסגרת האוניברסיטאית. אחוז הסטודנטים הערבים הפלסטינים במכללות האקדמאיות לחינוך הכפיל את עצמו בין השנים 1999/00 ו- 2007/08 מ- 15.0% ל-31.2% בהתאמה. הרחבת השימוש במכללות, כעוגן לרכישת השכלה גבוהה, על ידי האוכלוסייה הערבית הפלסטינית נעוץ בכמה סיבות: 1. נגישות נוחה (פיזור מרחבי נוח); 2. ההשכלה נתפסת כאמצעי לקידום מעמד הפרט והקבוצה; 3. קרבתם של מוסדות אקדמיים ליישובים ערביים סייעה בעיקר לנשים לרכוש השכלה גבוהה; 4. לימודים במכללה כמכוון מקצוע; 5. תנאי סף קבלה קלים מאלו של האוניברסיטאות ועלויות יותר נמוכות מאלו של האוניברסיטאות, במיוחד כאשר שילוב לימודים ועבודה יותר נגיש וגמיש במכללות. כמו בחברות אחרות, המשכילות והמשכילים הערבים הפלסטינים נחשבים סוכני שינוי חברתי הממלאים שליחות בניווט הכלל ובהנהגת המאבק האזרחי לשיפור מעמדם הפוליטי והחברתי של הערבים הפלסטינים בישראל. עת התפתחות מערכת המכללות האקדמאיות בישראל.

אנשים שרוכשים השכלה גבוהה במשטר דמוקרטי שאחד מעקרונותיו השוויון, מצפים בו לשוויון בשורה ארוכה של זכויות, וביניהם גם זכות שוויון בהזדמנויות התעסוקה במערכת השכלה גבוהה. עיקרון זה נעדר מהאקדמאים הערבים במיוחד בקרב אלו שמסיימים לימודים מתקדמים במערכת השכלה הגבוהה בישראל. יתרה מזאת, המחקרים מראים, שוק העבודה הישראלי שבו האפליה וההדרה נחלתה של האוכלוסייה הערבית ובמיוחד האקדמאים, השכלה גבוהה אינה ערובה לרמת חיים נאותה בניגוד לדעה הרווחת בעולם בכלל ובאוכלוסייה היהודית בפרט.

בעשור האחרון נעשו מאמצים דרך קרנות / מלגות אם זה ע"י מלי"ג (המועצה להשכלה גבוהה) ו/או ע"י ות"ת (הועדה לתקצוב ותכנון) ו/או ע"י יוזמה פרטנית של מי מהאוניברסיטאות לקליטת אקדמאים ערבים לסגל האקדמי במוסדות להשכלה גבוהה. מאמצים אלו על אף שהעלו במקצת את מספר האקדמאים הערבים במערכת להשכלה גבוהה, המצב עדיין קשה וחמור. הנתונים מראים תמונה עגומה אודות ייצוגה של האוכלוסייה הערבית במערכת השכלה גבוהה.

למרות שאחוז הסטודנטים הערבים במערכת השכלה גבוהה נמוך מאחוז האוכלוסייה הערבית בסה"כ אוכלוסייה (20.0%), חשוב לציין שקצב הגידול באחוז הסטודנטים הערבים במערכת השכלה גבוהה גבוה

¹ אוניברסיטה העברית, חיפה, בן-גוריון בנגב, ת"א, בר אילון, טכניון, מכון ויצמן והאוניברסיטה הפתוחה

בהרבה מקצב הגידול הטבעי של האוכלוסייה הערבית. זאת ועוד, אחוזם בקרב מקבלי תארים גבוהים נמוך מחלקן באוכלוסייה. יתרה מזאת, קצב האקדמיזציה בקרב נשים ערביות, בעשר השנים האחרונות, גדל באופן שהיום אחוז הנשים האקדמאיות בקרב האקדמאיים הערבים כמעט 50%. יחד עם זאת, נצפתה ירידה בשלוש השנים האחרונות באחוז הנשים (גם הגברים אם כי בקצב יותר נמוך) שפונות למערכת

השכלה גבוהה וזאת משום שהשכלה גבוהה אינה ערובה למציאת עבודה הולמת כישורים בשוק הישראלי כתוצאה מהאפליה וההדרה שסובלת ממנה האוכלוסייה הערבית.

לוח 1: סטודנטים ערבים במערכת השכלה גבוהה, 1999/00-2007/08²

2007/08		2005/06		1999/00		סוג מסגרת לימודים
אחוז סטודנטים ערבים פלסטינים	מספרים מוחלטים	אחוז סטודנטים ערבים פלסטינים	מספרים מוחלטים	אחוז סטודנטים ערבים פלסטינים	מספרים מוחלטים	
9.05	120,990	8.2	123,032	6.0	113,010	אוניברסיטאות (בלי האוניברסיטה הפתוחה)
6.1	42,631	5.5	41,134	3.5	32,738	אוניברסיטה פתוחה
6.0	76,687	5.3	58,703	2.5	33,250	מכללות אקדמאיות
31.2	28,002	30.4	22,480	15.0	33,478	מכללות אקדמאיות לחינוך
12.8	104,689	12.2	81,183	8.7	66,728	סה"כ מכללות
10.04	268,310	9.1	245,349	6.4	212,476	סה"כ

² שנתון סטטיסטי לישראל, 2008, ו דו"ח הוועדה (ועדה ציבורית) לבחינת מערכת השכלה גבוהה בישראל ברשות מר אברהם (בייגה) שוחט שפרסמה את מסקנותיה ביולי 2007.

הסגל האקדמי הבכיר במערכת השכלה גבוהה

מהנתונים, שפרסמה הוועדה לבחינת מערכת השכלה גבוהה בישראל אודות אוכלוסיית הסגל האקדמי במערכת השכלה גבוהה לשנת 2005/6, מסתבר שאחוז הסגל האקדמי הבכיר³ באוניברסיטאות מהווה כ- 53% מסה"כ הסגל האקדמי באוניברסיטאות, שהם 4,576 במספר (לכן הסגל האקדמי "הלא בכיר"⁴ עמד על 4,010) ואשר מהווים 26.2% מכוח האדם באוניברסיטאות. סה"כ עובדים בסגל הטכני והמנהלי

באוניברסיטאות מגיע ל – 8,558 במספר. יוצא אפוא, שסה"כ כוח אדם באוניברסיטאות לשנת 2005/6 עומד על 17,144 במספר.

מפת כוח האדם במכללות שונה מזו של האוניברסיטאות, אחוז הסגל האקדמי הבכיר במכללות מהווה כ- 38% מסה"כ הסגל האקדמי במכללות, שהם 963 במספר בלבד, והשאר סגל אקדמי "לא בכיר" שהם 1,674 במספר. יוצא אפוא, סה"כ סגל אקדמי במכללות 2,637 במספר. לאור הנתונים האלו, **סה"כ סגל אקדמי בכיר באוניברסיטאות ובמכללות בשנת 2005/6 עמד על 5,539 במספר.**

במסגרת פרויקט "ייצוג הולם ושוויון בתעסוקה" יזמה עמותת סיכוי, בחודש אוקטובר 2007, סקר בקרב 65 המוסדות האקדמאיות במערכת השכלה גבוהה. המוסדות התבקשו לענות לגבי מספר המועסקים הערבים בסגל האקדמי הבכיר בנוסף למספר מועסקים ערבים בכוח האדם האדמיניסטרטיבי. ההיענות לסקר הגיעה לכ- 20%. בנוסף נעשה מאמץ פרטני באוניברסיטאות ובמכללות, שלא נענו לסקר, לדלות מידע מהסגל הערבי באותם מוסדות (יש לציין שסקר דומה נעשה ע"י עמותת סיכוי בשנת 1999 ותוצאותיו פורסמו באותה שנה בדו"ח ייצוג הולם של עמותת סיכוי, גם אז אחוז ההיענות כמעט עמד על אותו אחוז).

מקור נוסף להצלבת מידע ואימות הנתונים התקבל מהמל"ג (מהמועצה להשכלה גבוהה) במסגרת קרן המלגות "מעוף" למרצים ערבים מצטיינים. קרן "מעוף" הוקמה בשנת 1994/5 עת החליטה ות"ת (הוועדה לתקצוב ותכנון) על תוכנית מיוחדת בשיתוף עם קרן כהנוף שמטרתה לעודד קליטתם של מרצים ערבים מצטיינים. תוכנית זו ממומנת ע"י ות"ת וקרן כהנוף (באופן שווה) ומחולקות בה 4-6 מלגות תלת-שנתיות בכל מחזור. המלגות מיועדות למדענים ערבים צעירים מצטיינים הן מהאוניברסיטאות והן מה מוסדות הלא אוניברסיטאיים המתוקצבים. המלגאים נבחרים ע"י ועדה שממנה יו"ר ות"ת, והם מתמנים לדרגת "מרצה", "מרצה בכיר" או "פרופסור חבר", כמינוי ראשון במשרה מלאה. המלגות ניתנות לשלוש שנים רצופות ושיעור המלגה - כעלות ממוצעת של איש סגל אקדמי, בדרגה מקבילה (מרצה, מרצה בכיר, פרופסור חבר) ובנוסף לכך מקבלים המלגאים מענק חד פעמי לרכישת ציוד. המוסדות מתחייבים לכלול את מימון משרתם של הזוכים במלגות בתקציביהן הרגילים, בתום שלוש שנות המלגה (<http://www.che.org.il>).

³ פרופסור מן המניין, פרופסור חבר, מרצה בכיר, מרצה

⁴ בעלי תפקידים אקדמיים, ממ"ה (מורה מן החוץ) זוטרים, ממ"ה בכירים, סגל אקדמי זוטרי

לוח 2: כוח אדם במערכת השכלה גבוהה, 2006/7⁵

מקור	סה"כ מספרים מוחלטים	
	הערבים	אחוז
מספרים מוחלטים		
אוניברסיטאות		
סגל אקדמי בכיר	4,576	1.4
כוח אדם טכני ומנהלי	8,558	0.26
מכללות		
סה"כ סגל אקדמי	2,637	13.8
סה"כ כוח אדם טכני ומנהלי	6,000	2.6
סה"כ סגל אקדמי ללא מכללת חיפה, אלקאסמי, מכללת סכנין	2,447	6.7
כוח אדם טכני ומנהלי ללא מכללות, חיפה, אלקאסמי, סכנין	5,889	0.75

מקור: סקר שבוצע על ידי עמותת סיכוי בקרב האוניברסיטאות והמכללות בשנת 2007, קרן מעוף במועצה להשכלה גבוהה

ממצאים על אוניברסיטאות

מניתוח הממצאים בלוח 2 עולה תמונה קשה אודות ייצוגה של האוכלוסייה הערבית במערכת השכלה גבוהה בישראל ובמיוחד במערכת האוניברסיטאית.

אחוז הערבים בקרב הסגל הבכיר באוניברסיטאות עומד על 1.4% (בשנת 1999 עמד אחוזם על 1%) שהם כ- 64 במספר יחד עם תמיכת קרן "מעוף". מספר המרצים הערבים, לפי סדר יורד, נמצא באוניברסיטת בן-גוריון, ת"א, חיפה והאוניברסיטה העברית ובשאר האוניברסיטאות ישנם מספר מרצים ערבים בודדים. זאת ועוד, המועסקים הערבים בקרב כוח האדם הטכני והמנהלי באוניברסיטאות כ- 0.26% (כמעט שלושה פרומילים) שהם כ- 23 במספר.

ממצאים על המכללות

הנתונים שהתקבלו מהמכללות לא מבחינים בין סגל בכיר לבין סגל "לא בכיר" ובהתאם נעשה החישוב שמופיע בלוח 2. **אם מוציאים מהניתוח מכללות שיש להם זיקה לאוכלוסייה הערבית, והם: מכללת סכנין להכשרת עובדי הוראה, מכללת אלקאוסמי (באקה אלגרבייה) להכשרת עובדי הוראה, המכללה הערבית (חיפה) להכשרת עובדי הוראה, מסתבר שאחוז הערבים בסגל ההוראה כ- 6.7%, שהם 177 במספר, ואחוז הערבים המועסקים בסגל הטכני והמנהלי כ- 0.75% (פחות מאחוז), שהם 45 במספר (כאשר מספר הסגל הטכני והמנהלי כ- 6,000). לעומת זאת, כאשר לוקחים בחשבון את שלושת המכללות הערביות, אחוז הערבים בסגל ההוראה מגיע ל- 13.8%, שהם 369 במספר, ואחוז הערבים המועסקים בסגל הטכני והמנהלי כ- 2.6% (שהם 156 במספר).**

⁵ עמותת סיכוי ביצעה סקר דומה בקרב האוניברסיטאות בלבד בשנת 1999, אחוז הסגל הערבים שבסגל הבכיר עמד על 1.0%.